

VALLÁSOS KIFEJEZÉSEK az orvosi nyelvben (2. rész)

Dr. Berta Gyula

Apponyi Magánklinika, Kaposvár

A közelmúltban találtam a világhálón Bakó Csongor István marosvásárhelyi kórházlelkész és sokoldalú, kiváló kutató egy olyan közleményét, aminek a terjedelmi korlátok miatt rövidítve és átdolgozva ugyan, de szerepelnie kell az Amega lapjain. A közlemény eredeti címe: *Máig fellelhető hivatalos és népi vallásossághoz kötődő (szak)kifejezések az orvosi szótárban* (*Studia Theologica Transsylvaniensia* 2016; 19[1]: 143-170). A téma átvételéhez és a fent említett változtatáshoz a szerzőtől a hozzájárulást megkaptam. A közlemény tárgya kizárólag a római katolikus vallásra szorítkozik. Az Amega előző számában indított sorozat az egyházi és a népi vallásosság nyomait őrző orvosi kifejezésekről szól. Az alábbiakban a sorozat 2. része olvasható.

GOLGOTAVIRÁG

A golgotavirág név a latin *Passiflora* elnevezés fordítása. A latin név a 17. század elejéről ered (passio=szenvedés, flor=virág). Észak- és dél-amerikai eredetű dísz- és gyógynövény, az az-

tékok álmatlanság, nyugtalanság kezelésére használták. Európába a spanyol hódítások után a misszionáriusok közvetítésével a 17. században került be, felkapott volt a kolostorok ispótyáiban. Hasonló indikációban használták, mint az aztékok. A hithirdetők a díszes virág mintázatában Krisztus szenvedésének jelképeit vélték felfedezni, és ennek megfelelő titokzatos hatást tulajdonítottak neki. Lippay János jezsuita a *Posoni kert* (1664) című munkájában ilyen magyarázatot ad: „(...) ebben a virágban Krisztus szenvedésének eszközei igen szépen kiábrázoltatnak. Holott környös-környül a karéj tövises koronát formálják, a véres ostort a véres kékszínű szálak, akiből áll a virág, jelentik. (...) A levelei mint a dárda, hegyesek, az ágain olyan zsinegcsékek nőnek, mint a kötelek (...)”

Golgotavirág (*Passiflora caerulea*)

GUAJACUM SANCTUM

A guajakfa a Karib-térségben gyakori. A belső, elhalt részének (geszt) olajban gazdag gyantá-

ja elsősorban népi gyógyászatban volt használatos (nemi betegségek, de köszvényes bajok, bőrkütyések, „vízibetegség” ellen is adták). Köp-
tetők, köhögéscsillapítók részeként a modern
korban is használták. A „sanctum” (szent) fajnév
a gyógyászati felhasználásra vonatkozik. Emiatt
az „élet fája” (*Lignum vitae*) néven is ismert.

IZSÓP (HYSSOPUS OFFICINALIS, SZENTFŰ)

Kis-Ázsia és a Földközi-tenger partvidékének
kopár, sziklás lejtőin van az őshazája. Mint
gyógy- és fűszernövény a középkori kolostorok
kertjeinek elmaradhatatlan illatos növénye
volt. Illóolaja megfelelő mennyiségben görcs-
oldó, keringésjavító és vírusölő (?) hatású. Teá-
ját légúti és gyomorbántalmak esetén ajánlot-
ták. A 10. századi bencés szerzetesek italaikat
ízesítették vele.

A bibliai izsóp nem a *Hyssopus*-szal, hanem
sokkal inkább a szíriai oregánóval (*Majorana
syriaca*) azonosítható. A „szentfüvet” egykor
templomokban és a leprások rituális megtisztí-
tására is használták, a megtisztult leprást és há-
zát izsópocsmóból hintették meg vízzel. Az 50.
zsolttár minden hónap első vasárnapi szentmi-
séje előtt felcsendülő néhány sora is tartalma-
zza ezt a növénynevet: „Aspergesme Domine
hyssopo (...)”. „Hints meg engem Uram izsóp-
pal és megtisztulok.” A bűnbánat, az alázat és
a megtisztulás kifejezője korai időktől kezdve.

JERIKÓ RÓZSÁJA

(ANASTATICA HIEROCHUNTICA)

Nevezik még Krisztus szemének és Szent Pé-
ter fűvének is, ezért Krisztus és Szent Péter
attribútuma is. Több sivatagi növény neve,
melyeknek sajátossága, hogy összegömbö-
lyödött száraz állapotukból víz hatására akár
évtizedek múlva is szétnyílnak, kizöldülnek,
tömegük sokszorosára nő. *Linné* adta a növény
nemzetségnevét, amely a görög *anastasis* (fel-
támadás), származéka, ebben az értelemben
a növény újjáéledését jelenti. A *hierochuntica*
név sokkal régebbi eredetű és Jerikó görög

Guajakfa (*Guajacum sanctum*)

neve (Hiericho) él benne. A jerikói rózsza név
a Kr. e. 200 körül élt Sirák próféta könyve nyo-
mán keletkezhetett. Ennek 24. fejezetének 18.
versében található a következő hasonlat: „Úgy
növök fel, mint a pálma Engeddiben és a ró-
zsák Jerikóban”. Az egyik Szűz Mária legenda
szerint, amikor áldott állapotban Jerikó kör-
nyékén járt, kizöldültek ezek a növények. Egy
másik legenda úgy szól, hogy ezt a virágot
Mária az Egyiptom felé vezető úton látta, hal-
hatatlansággal áldotta meg, így ezt a rózsát
gyakran Mária kezének hívják.

A középkor orvoslásában fontos segédesz-
köze volt a korabeli „pszichiátriának”. Az álom-
fejtésben és kártyavetésben is nevezetes sze-
rep jutott neki. Vele jövendöltek a sóvárgott
családi gyarapodással kapcsolatban is.

A függelékben található linken egy jerikói
rózsza látványos „feltámadása” látható, érde-
mes megnézni.

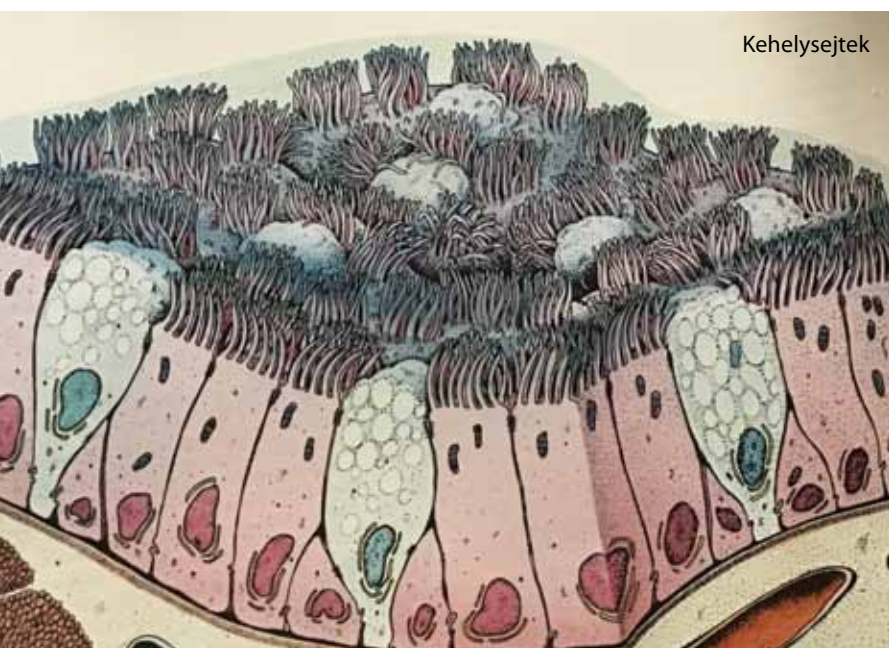
KEHELY

Liturgikus edény, mely a szentmisében a fel-
ajánlott bort és átváltoztatás után Krisztus vé-
rét tartalmazza. Formája az évszázadok alatt
sokszor változott: a klasszikus ivópohár- vagy

Mátyás király kelyhe

kupaforma a barokk korban jelent meg, előtte tálszerű volt, majd a gótikában tölcészerű kelyheket használtak. Díszítésére kezdettől fogva különös gondot fordítottak. Többnyire egyedi ötvösmunkák voltak, csak a 19. században jelentek meg a sorozatban gyártott kelyhek.

Kehelysejtek

Kezdetben színarany, de legalább aranyozott fémből készültek. A mai előírás szerint a kehely kupájának aranyból vagy ezüsből kell lennie, de belső felületét mindenképp aranyozni kell.

Az orvostudományban főleg a szövettani elnevezésekben használatos a kehely kifejezés. A kehelysejt kehely vagy serleg alakú sejt, amely megtalálható az emlősökben a bélcsatorna és a légzőrendszer hámjában. A kehelysejtek csúcsi, a lumen felé néző része széles, az alapjuk keskeny. Glikoproteinek tartalmazó vezikulák vannak bennük, funkciójuk a nyáktermelés. A jelenkori ismeretek szerint szerepük ennél összetettebb, gyulladásszerű, illetve immunológiai folyamatokban kulcsszereplők lehetnek.

Makroszkópos képlet a vesekehely, amely a veseöbölben (sinus renalis) van, itt helyezkedik el a kilenc kiskehelyből (calyces minores) és a három nagykehelyből (calices maiores) összeömlő vesemedence (pelvis renalis), mely a vesében képződő végleges vizelet összegyűjtéséért és elvezetéséért felelős, és a húgyvezetékben (ureter) folytatódik.

LINGULA (KANÁLKA, NYELVECSKE)

A latin liturgiában hosszú nyelvű kanálkával (lingulával) áldoztatták a fertőző betegeket. (A görögkatolikus szertartásban a két szín alatti áldoztatásban manapság is aranyból vagy aranyozott fémből készült, finoman megmunkált és díszített lingulát használnak.) Tömjénezésnél a tömjéntartó tartozéka: lingulával hintik a tömjént a parázsra.

Az orvostudományban lingulának (nyelvecske) nevezik a bal tüdő felső lebenyének két szegmentumát, amelyek az elülső mellkasfallal érintkeznek. Úgy gondolják, hogy a bal tüdő lingulája a jobboldali középső lebeny maradványa, homológja.

LUNULA (HOLDACSKA)

A latin *luna* (hold) szóból ered. A római katolikus egyházban az eucharisztia ünnepélyes megmutatására szolgáló liturgikus eszköz (a monst-

rancia) része. A szentségtartóban csiszolt kristályon vagy üvegen keresztül látható a holdsarló alakú csipetetőbe (lunulába) fogott szentostya.

Az orvosi nyelvben lunulának nevezik a mindenkinél megtalálható, a köröm tövénél látható fehéres félholdat. Hiánya vagy elszíneződése jelezhet bőr- vagy szisztémás betegséget, az alternatív orvoslás, illetve a „körömdiagnosztika” művelői (attól függően, hogy melyik ujjon észlelhető az anomália) különböző állapotokkal és betegségekkel hozzák összefüggésbe.

Lunula

MÁRIATÖVIS (CARDUUS MARIANUS)

A máriatövis név és a növény népies nevei arra a legendára vezethetők vissza, amely szerint a levelek fehér márványozottsága és fehér tejnedve akkor keletkezett, amikor az Egyiptomba való menekülés közben a csecsemő Jézus szoptatásakor anyjának, Máriának a teje ráfröccsent a növényre. Valószínűleg ennek a hiedelemnek köszönhetően alkalmazták a tejelválasztás fokozására. Melius Péter Herbariumában (1578) Boldogasszony tövise néven, elsősorban étvágygerjesztő, hasfájást enyhítő, görcsoldó szerként szerepelt, jelenleg a májtisztítás egyik leghatásosabb gyógynövényeként tartják számon. Májvédő és májtisztító hatása orvosilag is elismert és bizonyított. Rendkívül hatékony antioxidáns. Az alternatív gyógyászatban igen magasra értékelt és számtalan helyen reklámozott gyógynövény.

MIRHA (MYRRHA)

A mirha (*Gumiresina myrrha*) a Commiphora nemzetségbe tartozó mirhafák gyantája. Fertőtlenítő, gyulladáscsökkentő és dezodoráló hatással. A mirhafa (*Commiphora myrrha*) a balzsamfafélék családjába tartozó, szomorúfűzre emlékeztető, lecsüngő ágú, alacsony növésű cserje.

A mirhafa mitológiai története kalandos. Myrrha királylány szerelmes volt az apjába: „csellel elérte, hogy az apja ne ismerje fel és kilenc éjszakán át idegen nőként vele háljon”.

Amikor az apa rájött a turpisságra, meg akarta ölni a lányát. Myrrha menekülése közben kérte az isteneket, hogy sem az élők, sem a holtak között ne lehessen. Aphrodité megkönyörült rajta és mirhafává változtatta. Ebben az alakjában szülte meg apjától fogant fiát, Adoniszt. A legenda szerint a mirhafa aromás váladékai Myrrha könnyei.

A valódi mirha ősidők óta ismert, keresett luxuscikk, gyógyeszköz, füstölő és kultikus szer. Bibliai említése mind az Ószövetségben, mind az Újszövetségben számos helyen megtalálható. Az Ószövetség a főlisztelés kellékei között említi (a Kivonulás könyvében). A napkeleti bölcsek aranyat, tömjént és mirhát hoztak ajándékba az újszülött Jézusnak, a királynak járó tiszteletük, hódolatuk és áldozatuk jeleként.

Máriatövis (Carduus marianus)

A napkeleti bölcsek aranyat, tömjént és mirhát visznek ajándékba az újszülött Jézusnak

A mirhából készült mézsűrűségű olaj olívaolajban elkeverve drága illatszer (Eszter könyve, Énekek éneke). Aloéval keverve a bőr illatosítására (Zsoltárok, Példabeszédek könyve), valamint az aloé erős konzerváló ereje miatt holttestek bekenésére szolgált. A keresztről levett Jézus testének megkenésére Nikodémus „mintegy 100 font mirha- és aloékeveréket vásárolt” (Jn. 19,39b). Tárgyakat (ruhákat, fekhelyeket, gyaloghintót) is illatosítottak mirhával. A görögök füstölőszernek használták, s tőlük a rómaiak is átvették. A mirha gyógyító használata felbukkan Ovidius

Giacomo Amiconi (1682–1752) – Adonisz születése

(De medicamine faciei feminae) és Vergilius (Aeneis) munkáiban. A zenében Maurice Ravel Myrrha című kantátája dolgozza fel a mondát.

Orvosi célokra összehúzó, gyulladáscsökkentő és vérzéscsillapító hatása miatt volt használatos. Az utóbbi évek kutatásai derítettek fényt arra, hogy a mirhafa és a nemzetség egyéb fajainak balzsamai, illetve a belőlük előállított készítmények figyelmet érdemlő fertőtlenítő, érzéstelenítő és tumorellenes (?) hatásokkal bírnak. Az ezt kutató klinikai vizsgálatok is megindultak.

MISERERE

A nagy bűnbánati zsoltár az 50. Ezt a zsoltárt a katolikus egyházban főként böjti időben (nagyböjt, kántorböjt, péntek) és halottakért (virrasztás, temetés) imádkozzák. A kezdő szavai: miserere mei, Domine (könyörülj rajtam, Uram). A miserere, a könyörület óhajtása igen sok zeneszerzőt foglalkoztatott. A zeneirodalom talán legismertebb zenei feldolgozása Gregorio Allegri szerzeménye. A kortárs szerzemények közül kiemelendő Bánkóvi Gyula „Miserere”-je.

Az orvosi nyelvben a miserere a vékonybél teljes elzáródása miatt kialakuló széklet-hányást jelenti. Ilyenkor a bél perisztaltikus mozgása megfordul és a béltartalom hányadékként ürül. Ez az állapot (különösen a régebbi időkben, amikor sebészeti ellátás nem volt kivihető) a közeli véget jelentette a beteg számára, és ilyenkor helyénvaló volt a bocsánatért való fohászkodás. ■

FÜGGELÉK

- 1. Bakó Csongor István atya eredeti közleményei**
<http://mvh-belvaros.plebania.ro/wp-content/uploads/2016/11/Egyhazi-terminusok-a-medicina-szotaraban-1.pdf>
<http://mvh-belvaros.plebania.ro/wp-content/uploads/2016/11/Egyhazi-terminusok-a-medicina-szotaraban-2.pdf>
- 2. A jerikói rózsza kinyílása**
<https://www.youtube.com/watch?v=U4cWURajxwQ>
- 3. Gregorio Allegri: Miserere**
<https://www.youtube.com/watch?v=H3v9unphf0>
- 4. Bánkóvi Gyula: Miserere**
<https://www.youtube.com/watch?v=-DqyMIMGwIQ>